

Sljubljivanje naiviteta i soneta

Esej

DAVOR ŠALAT

Kad u sonetu o Mirku Viriusu Milan Frčko kaže da „*naivca razmejo tek arek farbe i glazba*“, onda daje jednu općenitu tvrdnju koja se može protegnuti na karakterizaciju umjetničke motivacije i postupaka svih naivnih slikara. S druge strane, ta Frčkova tvrdnja nipošto nije i bez govora o vlastitoj umjetnosti: u ovome slučaju – umjetnosti riječi. Upravo se u ovom ciklusu soneta spomenute odrednice – „*naivac, farbe, glazba*“ – zbivaju kao temeljne i u velikoj mjeri naznačuju glavne slojeve tih pjesama: izrazni sloj („*glazba*“), motivski („*farbe*“) i svjetotvorni („*naivac*“).

Frčko je tako nedvojbenu zvučnost, zvonkost, ritmiziranost svoje dosadašnje poezije još znatnije naglasio u sonetima koji kao svojevrсна poetska rezonantna kutija biva ju cijeli jedan mikrosvijet zvukova, odjeka, izrazno-značenjskih rimovanja. Sonet, kao najsavršeniji oblik zapadnoga pjesništva, zapravo biva samosvojan zvučni, izrazni entitet pa se i svako predmetno-tematsko „punjenje“ mora sljubiti s tim njegovim, gotovo apriornim, oblikotvornim postojanjem. S tim je, dakako, računao i Frčko pa je bilo samo pitanje vremena kad će u naglašenu zvučnost svojeg dosadašnjeg pjesništva ugraditi sonetno „pojačalo“. A s njime se mogu postizati raznoliki sonorni, ali i značenjski učinci, ovisno o željenoj intonaciji i predmetno-tematskom sloju. Frčkov sonet tako može mekom zvonkošću izraziti harmoniju prirode, dubokim tonalitetom evocirati tmasto stanje izvitoperenog društvenog života, naglašenom ritmičnošću portretirati istaknute naivne slikare, potankosti njihovih životnih sudbina i karijera.

Zanimljivo je i da u njegovim zvonjelicama dolazi do prevlasti nutarnjeg, intuitivnog ritma nad mogućom sonetnom formalnom i

versifikacijskom idealnošću koja se, ako se posebno ne sljubi s ostalim slojevima pjesme, često može doživjeti i kao mehanička. Frčkovi soneti, dakle, neće nadrediti zamišljeni sonetni kostur nutarnjim poticajima svoje imaginacije i njome inducirane ritmičnosti, no neće se niti lišiti sonetu prirodene sonornosti. Njegovi stihovi u dvama katrenima i dvama tercetima – premda uvelike naginju jedanaestercu ili dvanaestercu, vrlo često nisu izometrični, niti su im rime prave, čiste ili obilne (više puta rimu zamjenjuje aliteracija). No, usprkos tome odstupanju od nekih oblikovnih uzusa, Frčkova je sonetna muzikalnost nedvojbeno, ne samo, dakle, u vanjskoj mehanici ritma, već u ovladavanju aliteracijskom i asonantskom sonornošću, stihom kao značenjsko-izraznom cjelinom, znatnom retoričnošću pjesme, motivsko-tematskom kontrastivnošću. Spomenuta muzikalnost, njezin – kako rekosmo – dominantno unutarnji ritam, proizlazi, dakle, iz uvezanosti svih slojeva pjesme, od fonološke do kompozicijske razine, od zvuka do poetskog svijeta, a ne samo iz idealne versifikacijske sheme. To je vidljivo, primjerice, iz snažne sugestivnosti Frčkova soneta *Vreme je vmrlo*, čija se muzikalnost zasniva na svim – međusobno isprepletenim – pjesmovnim slojevima:

*„Gdi so ve anđeli i komore bele?
Ne vidi se blesk od ni jene sveče.
Posot so se kmične rože rascvele.
Kopičemo se. Ni senje nas neče.*

*Čovek čoveka ftopi i vu žlici.
Pri Luciferu so nam duse i trtki.
Ve rastemo tekarek vu trdoj kmici.
Of svet je znorel sasma. Dnevi so mrtvi.*

*Čovek se potepel vu kmičnom cajtu
I ni čudo kaj nam se z pekla smejo.
Gdo bode skončal vu blaženom raju?*

*Sprožene roke senjavo skrivlejo,
a koga je briga kaj je bilo prvo?
Začkomele so vure. Vreme je vmrlo.“*

Nakon „glazbe“ spomenimo sad „farbe“ s početka ovog teksta. Ta je riječ osobito bremenita i višeznačna u Frčkovu slučaju. Naime, „farbe“ kod našeg pjesnika mogu upućivati na doslovnu i čestu uporabu boja u tekstu. One služe za živu deskripciju, ali i za dočaravanje emotivnog kolorita, za donošenje temeljnog intonativnog karaktera neke pjesme – bilo idiličnoga pridravskog krajolika, ocrtanog vedrim bojama („Beli lopoči i žoti lokvanji... i lepi zeleno žoti linjaki“), bilo kmične društvene i domovinske situacije („Ah, vi crne ftičurine hrvackog neba... Kmične vrane nam lečo spred oba joka“), bilo transcendentnog svijeta personificiranog blještavim ili bijelim anđelima („Gdi so ve anđeli i komore bele?...Med tem, anđeli so stalno gore, v blesku/ i v miru prebirajo sve te žice“). „Farbe“, nadalje, mogu upućivati i na općenitu slikovnost Frčkova pjesništva, naglašenu plastičnost i vizualnost njegova stila. Frčkova poezija, uostalom, dijeli njegovu imaginaciju sa slikarstvom s kojim se on također intenzivno bavi, a poznato je da su izvježbana likovno-umjetnička i *kunst-historičarska* oka mnogih hrvatskih pjesnika itekako pogodovala naglašenoj slikovitosti, detaljističnosti i raznovrsnom koloritu njihovih poetskih opusa. Upravo slikovnost te pred čitateljem tako jasno premazane *farbe* poetskoga gledanja i nanesenih motiva zapravo otkrivaju srž Frčkovih pjesničkih opsesija, doživljajno ustrojstvo njegova umjetničkog svijeta. A taj je svijet, kako se jasno iščitava iz pjesnikova imaginarija, višeslojan, u oštrim kontrastima svjetla i tame, prirodnoga areala i društvene povijesti i sadašnjosti, materijalnog i duhovnog svijeta, zbilje i njezine umjetničke prerađene. Frčkove se *farbe*, napokon, mogu odnositi i na samo tematiziranje slikarstva – vlastitog i tuđeg – kao i samih slikara, njihovih umjetničkih postupaka i životnih sudbina. Kao i „*farbe*“ u značenjima riječi za pojedine boje te općenite pjesničke slikovitosti, tako su i „*farbe*“ kao metonimija slikarstva iznimno važne za ovaj ciklus Frčkovih soneta. Dapače, obilan progra-

matski, pa i autoprogramatski poetski govor o slikarstvu i slikarima novina je u njegovu poetskom opusu.

Na kraju, međutim, dolazimo do onog „*naivca*“ koji sve to ujedinjuje – pojedinim slojevima pjesme daje perspektivu i usklađuje ih u izgrađeni poetski svijet. S jedne strane, taj je „*naivac*“ čovjek koji svijet doživljava na sasvim određeni način, rekli bismo, posve blizak onome kako ga doživljuje sam autor. No, taj „*naivac*“ biva i artifex-slikar i/ili pjesnik koji svojom umjetnošću rekreira svijet, promeće ga u drugu kvalitetu koja nadilazi puko odslikavanje stvarnosti. „*Naivac*“, nadalje, upućuje i na ono što sadržava njegova umjetnost, a to je svojevrzni naivizam, nevinost, novost i maštovitost umjetničkoga pogleda koji s jedne strane začarava svijet, a s druge strane otkriva njegova temeljna, arhetipska mjesta. Ukratko rečeno, pod „*naivcem*“ se može podrazumijevati i sam autor, ali i lirski subjekt unutar pjesme, njegov doživljaj života i umjetnosti, kao i sam umjetnički postupak. Stoga nije pretjerano reći da je u ovome ciklusu došlo do sljublivanja naiviteta i soneta.

Dok smo o karakteristikama Frčkova soneta već govorili, sad valja istaknuti – pomalo paradoksalno – složenost njegova naiviteta, njegova, dakle, čistog oka koje zasijeca u zbilju i preobražava je u sugestivne umjetničke vizije. To je, naime, istodobno životni i umjetnički naivitet u kojemu se, primjerice, iskustvo materijalnoga i duhovnog svijeta može izražavati ikonografijom našega baroknog ili naivnog slikarstva (anđeli, *Jezus spod križa*, *Križni pot*, *sveće*, Lucifer, blaženi raj, *pekel*, Amor, *Božja roka*, *crkvena zvona*, *crne ftičurine*, *golovratni pevec*, *podravska lica*), a o slikarskim se osobnostima i problemima govori pjesmovnim *hommageima* natopljenima stvarnim događajima i zbiljskim posljedicama slikarstva i slikara na sam život („*Duša mu je bila kak od pastira, / i poznal je zemlo, veter i sonce. / Ve spi v nebu. Takav čovek ne vmira, / nek z dike nebeske zvonikak zvonce. // Golovratni pevec spodravskog kraja / prek njega i Gen-a v glajže je dospel. // „Pikaso“, zvala ga domača raja. / Nebo je z dlanom risal (To je posel.)“).*

Složenost Frčkova naiviteta, uz odnos zbiljskog i umjetničkog, ogleda se i u jasnoći njegovih emotivnih bojenja i pjesničkih registara kojima „puni“ neke za njega važne tematske areale. Tako se u ovome ciklusu prema

tematsko-intonativnom karakteru pojavljuju tri međusobno i znatno različita tipa soneta. Na prvome mjestu, tu su soneti u kojima se Frčko nastavlja na važno usmjerenje svoga dosadašnjeg pjesništva – snažnu refleksivnost, i introspektivnu, i ontološku, i društvenu. No, sada je to znatno „kmičnije“ viđenje društvene, nacionalne i svjetske situacije, posvemašnje hlapljenje nadonosnih uporišta. To je svijet koji je „znorel sasma“, zemlja koju „vu kmično opravovreme oblaci, besramni čovjek koji po zemlji harači“, nova godina s kojom se „vekši trulež dojde“, to su „crne ftičurine hrvackog neba i tati“ koji su „vgasili blaženo nado“. Takvi su Frčkovi soneti vrlo sugestivni, proživljeni, u svojem se tamnom, teškom ritmu naslanjaju na razne književno-povijesne slojeve hrvatskih lamenata nad pokvarenom društvenom situacijom, još od poznate srednjovjekovne pjesme *Svit se konča*, preko baroknog gotovo nasladnog tematiziranja sveopće prolaznosti, sve do Krležinih *Balada Petrice Kerempuha* i modernističkih crnih poetskih proročanstava u, primjerice, nekih razlogaških pjesnika.

Sasvim su drugačijega kolorita Frčkovi soneti u kojima tematizira svoju intenzivnu urođenost u prirodu i osjećaj kozmičkoga sklada. Tu je autor tankočutni motrilac pridravskoga krajolika, malih pomaka biljaka i životinja, prepletanja vlastitih snatrenja, *senja*, i prirodnih mijena svjetla i sjene. Takvi soneti i nisu uobičajeno kontrastivni, ne grade svoju tematsko-izraznu dinamiku na sučeljavanju različitih suprotnosti, osobito u često sonetnoj napetosti između katrena i terceta. Tu se zapravo donosi znatno delikatnija scenografija u kojoj glavni sadržaj nije suprotstavljanje, nego postupno razvijanje prirodnih procesa i njihovo deskribiranje. Takvoj scenografiji, zbog njezine opisne konkretnosti, često je primjeren tematiziranje stvarnih lokacija, potankosti njihove flore i faune, no, kao primjerice u Vidrićevim pejzažima, u spomenutim se Frčkovim sonetima iza naoko objektivnih slika osjeća mukli ili harmonični emotivni podtekst („*Scoliko listje, trstina, topol i šaš, / skup z belim vrbama cifrajo Čambino. / Ona je jalšama i rogozu pajdaš, / i cifra naš lepo Podravino. // Voščenke i šulveter blagoslivle, / al ne dopadajo se ribičima. / Senjava hrasta lužnjaka k sonco ide, / i grabovo listje je spas ftičima*“).

Velika su, napokon, novost u dosadašnjem Frčkovom pjesničkom opusu soneti koji

odstupaju od autorove standardne poetičnosti, odnosno naglasaka na zvučnosti pjesme te posve „lirskim“ sadržajima i slikama, koji se nadređuju narativnosti i tematiziranju konkretnih situacija nečijih života. Znatno je, naime, dio ovoga sonetnog ciklusa posvećen rodonačelnicima hrvatskog, podravskog, naivnog slikarstva. Tu se združuje interes lirskoga subjekta (kao autorov *alter ego* i taj subjekt je također slikar) i karakter lirskog objekta, odnosno spomenutih naivnih slikara, njihovih života i načina slikanja. Lirski subjekt se čak pretvara u slikarski zanatskog komentatora, primjerice, Franje Mraza za kojega kaže da mu je „*pasalo mefko, tonsko rešenje*, da su mu crteži *grubi, onak, baš sirovi*“, ali i u *kunst-historičara* koji navodi da se radi o Mrazovoj „*temperi na steklu z trideset šeste*“ i da mu je najljepša slika *Selo vozi gradu led*. Osvrće se Frčko i na detalje samog slikarevog života („*Bil je v ratu. Partizan bez greške*“), kao i na njegovo već kanonizirano mjesto u povijesti hrvatskog naivnog slikarstva kad kaže da nas „*Virus, Gen i Mraz podsjećaju na naivu*“. Pjesnik u ovim sonetima pomalo spušta poetsku intonaciju, bliži je stvarnosnim, konkretnim referencama – s manje općenite i simbolizacijske refleksije – i mirno iznosi vlastita stajališta u opuštenoj, ali ritmiziranoj naraciji. Tematska se pak složenost postiže poetskom umjetnošću koja govori o onoj slikarskoj. U njoj pjesnik piše o slikarima, i to tako da sam pjesnikov izričaj, a s druge strane i predmet njegova opisivanja, nalikuju na slikarske motive i izričaj svakog opisanog slikara zasebno te našeg naivnog slikarstva općenito.

Uistinu, Frčko je tu, kao i u cijelom ovom ciklusu soneta, pravi umjetnički „*naivac*“. On, naime, sržna obilježja i opsesije hrvatske naive istodobno evocira i svojim poetskim izrazom naglašene muzikalnosti i slikovitosti, i svim onim o čemu piše – slikarima, zemlji, Podravini, selima, *hižama*, ratovima, smrtima, socijalnim motivima, prirodi, *Jezušu* na križu, anđelima. Baš zbog tako umjetnički elaboriranog naivizma, kao i zbog cjelovite i osebuje poetske izvedbe na svim sonetnim razinama, ovaj je ciklus soneta pravo obogaćenje za pjesnički opus Milana Frčka, odnosno sretno pronađeni modus u kojemu su se još skladnije slučile sve kvalitete njegove dosadašnje poezije.